

BROTT, MEN INGA STRAFF? SVENSKA FOLKETS INSTÄLLNING TILL VÅLDSBROTT OCH HUR DE SKA FÖRHINDRAS

FELIX ANDERSSON, KLARA WÄRNLÖF BOVÉ
OCH PATRIK ÖHBERG

Sammanfattning

Svenskarnas oro för gängkriminalitet har nått rekordhöga nivåer. I takt med att skjutningarna har ökat, så har även diskussionen om hur våldsbrott ska förstås och vad man ska göra för att minska våldsbrott i samhället tagit fart. I det här kapitlet studerar vi hur svenska folket ser på våldsbrott utifrån två perspektiv. Mer specifikt undersöker vi vad de bakomliggande orsakerna till våldsbrott anses vara och vad befolkningen anser kan göras för att minska dem. Kapitlet visar att svenska folket anger psykisk ohälsa som den vanligaste förklaringen till att någon begår ett våldsbrott. Den minst troliga orsaken anses vara brist på fritidsaktiviteter. Gällande möjliga åtgärder för att minska våldsbrott är det mest populära förslaget att ta bort den så kallade straffrabatten för unga. Den åtgärd som flest är tveksamma till är införande av visitationszoner. Även om svenskarna generellt är bekymrade och oroade för våldsbrott i samhället finns det stora ideologiska och könsmissiga skillnader när det kommer till förslag om åtgärder och orsakerna till våldsbrott.

I 1860-talets Sankt Petersburg vandrar en man omkring utblottad, skuldsatt och socialt alienerad. I jakt på lindring för sin ekonomiska och själsliga fattigdom tar mannen livet av sin pantlånerska och hennes syster. Den juridiska konsekvensen för brottet blir straffarbete i Sibirien. Mannen når efter en tid i fångenskap själslig och moralisk rensning. Det utomjuridiska straffet döms emellertid ut tidigare än så, då mannens samvetsplågor så småningom leder till ett mentalt nervsammanbrott. För eftervärlden har Rodion Raskolkinov, huvudpersonen i Fjodor Dostojevskijs roman ”Brott och straff”, kommit att bli en litteraturhistoriens mest beryktade gärningsmän. Vad som föranledde Raskolnikovs illdåd har blivit föremål för debatt ända sedan bokens utgivning 1866. Många har sökt svaren i Raskolnikovs sociala utsatthet eller megalomana sinnestillstånd. Idag erbjuds långt fler potentiella orsaker till att människor begår våldsbrott och vilka åtgärder som bör vidtas för att stävja våldsbrott i samhället. I följande kapitel studerar vi den kriminalpolitiska opinionen med avstamp i människors upplevda oro för våldsbrott och studerar vidare två olika

perspektiv på hur svenska folket ser på våldsbrott, nämligen vad de bakomliggande orsakerna till våldsbrott är och vad man kan göra för att minska dem.

Varför skola människor begå våldsbrott?

Det finns ett antal olika infallsvinklar till varför människor begår våldsbrott. Lite förenklat kan man säga att debatten har två läger, de som förespråkar strängare straff och de som anser att mer resurser i stället ska satsas på sociala insatser. Strängare straff och sociala insatser står inte nödvändigtvis emot varandra. Däremot kan betoning på det ena eller det andra indikera hur debattören ser på orsakerna bakom våldsbrotten. Traditionellt har politisk vänster-höger positionering varit en indikator på vilket läger man placerar sig i (Andersson m.fl., 2021). De politiska partiernas ansträngningar för att kanalisera medborgarnas oro för våldsbrott och kriminalitet har lett till ett ökat politiskt fokus i frågan.

Efter andra världskriget noterades en ökning av den lagförda brottsligheten i Sverige (von Hofer, 2011). Det hade funnits en förhoppning om att sociala reformer och en utökad välfärdsstat med tiden skulle utplåna kriminalitetens orsaker (Andersson & Nilsson, 2009). En orsak till ökningen av våldsbrotten relaterades till nya alkoholvanor och den framväxande ungdomskulturen. Under 1950-talet kom den strikta alkoholpolitiken att lätta och festandet tog fart. Alkohol och uteliv slutade allt oftare med misshandel och bråk (von Hofer, 2011). Perioden efter andra världskriget tillhörde de sociala ingenjörerna. Våldsverkarna sattes i ett större sammanhang och deras tillkortakommande tillskrevs brister i samhällets väv. Det fanns en stor tilltro att samhället med olika typer av sociala insatser kunde komma till rätta med våldsverkarnas problem. Den tidigare kriminalpolitiken ansågs slå orättvist mot framför allt arbetarklassens barn. Kriminalpolitiken behövdes reformeras. Den skulle inte så ensidigt lägga ansvaret på den enskilda individen eller så tydligt på de svagaste i samhället. I det här sammanhanget kom man också att utveckla särskilda kriminalpolitiska insatser mot ungdomsbrottslighet. Unga människor skulle inte straffas på samma sätt som äldre. Med rätt behandling och lindrigare straff skulle vilsekomna ungdomar snart kunna gå på den smala vägen. Fram till 1970-talet finns det inga brottsoffer i den svenska debatten. Offren var de som begick ett våldsbrott (Tham, Rönneling & Rytterbro, 2011). Ett undantag var dock narkotika. Narkotika kom ganska snabbt att ses som något kunde utrotas med hjälp av hårda straff och sanktioner (Andersson & Nilsson, 2009).

Om 1960–70-talen tillhörde sociologerna kom 1980–90-talen att domineras av ekonomerna. När sociologerna klev ner från problemformuleringsprivilegiets tron fick de ta sina teorier med sig. Med ekonomerna kom också deras teorier som har ett större fokus på den enskilda individens agerande. Kriminalpolitiken kom i större utsträckning än tidigare att inriktas mot att reducera incitamenten att begå brott. Därutöver fick de sociala insatserna inte den minskade inverkan på våldsbrotten som deras förespråkare hade hoppats på (Andersson & Nilsson, 2009). Med en

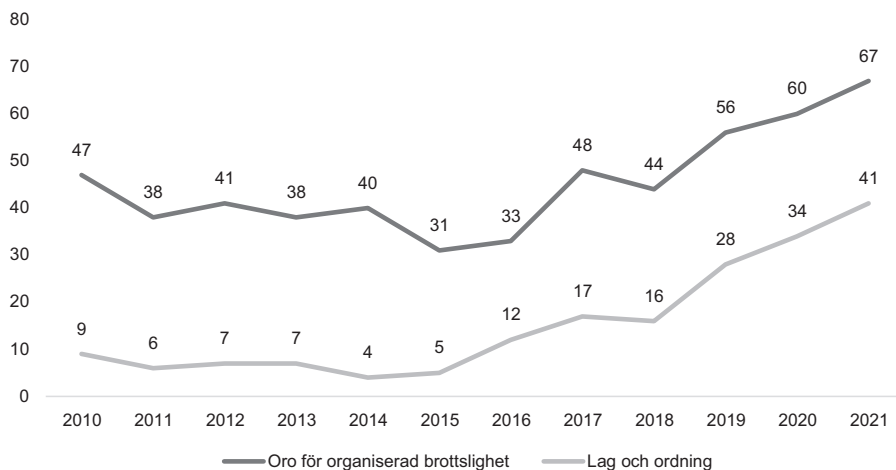
ökad betoning på individuella förklaringsmodeller blev också den individ som utsattes för ett brott mer skyddsvärd. Det mer individfokuserade förhållningssättet innebar att staten har ett ansvar att ersätta brottsoffer och att skydda medborgarna från att utsättas för brottet. En del i denna rörelse handlade om mäns våld mot kvinnor och samhällets plikt att freda kvinnor från våldsamma män (Tham m.fl., 2011). Samhällskontraktet kom på så sätt att skrivas om.

Under 60–70-talen var politiker mycket lyhörda inför vad sociologer och kriminologer hade att säga om kriminalpolitik (Tham, 2018). Kriminalpolitiken ansågs vara expertdriven och opolitisk. På senare tid har det däremot framförts kritik mot att svenska kriminologer i alltför stor utsträckning intresserat sig för socioekonomiska förklaringar till våldsbrott. Kritikerna har bland annat poängterat att de flesta som är fattiga eller bor i utsatta områden inte begår brott och att de socioekonomiska förklaringarna således saknar precision (Sariaslan, 2021). Därutöver har invandringen från klanbaserade områden till Sverige ytterligare politiserat frågan om våldsbrott, och lett till att debatten numera inkluderar frågan om hedersvåld (Schlytter & Linell, 2010) och frågan om klanfamiljers inflytande i olika bostadsområden (Bäckström Lerneby, 2020). Vidare är de många skjutningar som sker i det svenska samhället inte sällan kopplade till unga män med utländsk bakgrund, vilket med största sannolikhet bidrar till att både invandring och kriminalitet ligger högt på medborgarnas dagordning. Mot den här bakgrunden kan det konstateras att den kriminalpolitiska paletten kanske inte har fått fler nyanser, men det finns många fler färger som används när våldsbrotten ska diskuteras och förstås. Den förändrade synen på våldsbrott har inte bara gjort att brottsoffer givits större utrymme. Det har även den allmänna opinionen fått i kriminalpolitiken. Politikens legitimitet bygger numera i större utsträckning på att det finns ett stöd i opinionen (Tham, 2018). I ljuset av den utvecklingen kan man placera vårt kapitel: Vad tycker egentligen svenska folket om brott och straff?

Vem är orolig för våldsbrott – i samhället och för personlig del?

I den nationella SOM-undersökningen 2021 uppmättes en rekordhög oro för organiserad brottslighet. Likaså angav fler än någonsin tidigare *lag och ordning* som ett viktigt samhällsproblem (figur 1). Oron är med andra ord stor och ökande kring våldsutvecklingen i samhället.

Figur 1 Svenskarnas oro för organiserad brottslighet och andelen som nämner lag och ordning som ett viktigt samhällsproblem, 2010–2021 (procent)

Kommentar: Den mörkgrå linjen utgår från frågan som löd 'Om du ser till läget idag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?' – organiserad brottslighet. Svartalternativen var 'mycket oroande'; 'ganska oroande'; 'inte särskilt oroande' samt 'inte alls oroande'. Andelen som svarat 'mycket oroande' är den som visas. Den ljusgrå linjen utgår från frågan 'Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker du är viktigast i Sverige idag?' Frågan är öppen utan svarsalternativ. Procentbasen utgörs av de som svarade på frågan. Respondenterna ombads att ange högst tre frågor/ samhällsproblem.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010–2021.

Fråga är hur oron ser ut, är svenskarna främst oroliga för deras personliga del eller handlar oron för det som sker i samhället? Tabell 1 avslöjar att svenskarna inte främst är oroliga för den personliga säkerheten. 13 procent anger att de är mycket oroliga för den egna säkerheten. Däremot är nästan 50 procent oroliga för våldsbrott i samhället. Tabellen visar vidare att det finns tydliga skillnader bland medborgarna beroende på partisynpat. Referenskategori för oro för våldsbrott på den individuella nivån utgörs av sympatisörer till Centerpartiet, vilka i lägst grad uttrycker oro för våldsbrott på individuell nivå. Endast fem procent av centerpartisterna är mycket oroliga. Det är emellertid ingen signifikant skillnad från miljöpartister och socialdemokrater. Däremot är vänsterpartister (11 procent), liberaler (12 procent), kristdemokrater (13 procent) och moderater (15 procent) signifikant något mer oroliga för att utsättas för våldsbrott än centerpartisterna. Klart oroligast är sverigedemokraternas sympatisörer. Närmare en tredjedel av alla som sympatiserar med Sverigedemokraterna känner stor oro för att för egen del drabbas av våldsbrott.

Tabell 1 Oro för våldsbrott personligen och i samhället, 2021 (procent)

Parti	Personligen	Samhället
<i>eta</i>	.27	.22
Totalt	13	48
Vänsterpartiet	11*	40
Miljöpartiet	8	33
Socialdemokraterna	9	38
Centerpartiet	5	39
Liberalerna	12*	50*
Moderaterna	15**	58***
Kristdemokraterna	13*	52**
Sverigedemokraterna	31***	71***

Kommentar: Frågan löd 'Hur oroande upplever du följande idag? – Att du själv ska drabbas av våldsbrott, Våldsbrott i samhället'. Svartalternativen var 'mycket oroande'; 'ganska oroande'; 'inte särskilt oroande' samt 'inte alls oroande'. Andelen som svarade 'mycket oroande' är den som visas. Frågan om partitillhörighet löd 'Vilket parti tycker du bäst om idag?'. Procentbasen utgörs av de som svarade på frågan. Eta är ett sambandsmått som visar styrkan i sambandet mellan en oberoende variabel på nominalskalenivå och en beroende variabel på intervallskalenivå. Måttet varierar mellan 0 och 1. Ju högre eta-värde desto starkare samvariation mellan oro och partisympati. Siffrorna i tabellen är under kontroll för partipreferenser * p <0.05, ** p <0.01, *** p <0,001.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Svenskarnas oro för våldsbrott på samhällsnivå är betydligt högre, då 48 procent uppger att de är mycket oroliga för våldsbrott på samhällsnivå. Fördelat på partiernas sympatisörer följer samhällsoron i stort samma partimönster som den personliga oron. Referenskategori för oro för våldsbrott på den samhälleliga nivån utgörs av miljöpartiets sympatisörer, vilka i lägst grad uttrycker en oro för våldsbrott på samhällsnivå. En tredjedel av miljöpartiets sympatisörer är mycket oroliga för våldsbrotten i samhället. Det skiljer inte deras sympatisörer signifikant från centerpartiets sympatisörer, socialdemokraternas eller vänsterpartiets sympatisörer. Däremot kan vi konstatera att liberala, moderata och kristdemokratiska sympatisörer alla är betydligt mer oroliga. Sverigedemokraternas sympatisörer är med god marginal de i samhället som uttrycker störst oro för våldsbrotten i samhället (71 procent).

Noterbart i tabell 1 är alltså den starka partipolitiska polariseringen i svenska folkets oro för våldsbrott. Tidigare resultat har visat på en betydande vänsterhögerpolarisering i såväl intresse för kriminalpolitik som oro för organiserad brottslighet (Andersson m.fl., 2021). En liknande polarisering kan alltså skönjas i frågan om oro för våldsbrott. De som sympatiserar med Liberalerna, Moderaterna, Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna är statistiskt signifikant mer oroliga för att själva utsättas för våldsbrott och för våldsbrott i samhället jämfört med de som sympatiserar med Centerpartiet och Miljöpartiet. I frågan om personlig oro för våldsbrott skiljer sig dessutom vänsterpartiets sympatisörer signifikant från

centerpartisternas sympatisörer genom att vara mer oroliga. Socialdemokraternas och miljöpartiets sympatisörer är inte mer oroliga än centerpartiets i fråga om att själva bli utsatta för våldsbrott. Inte heller är socialdemokraternas, vänsterpartiets och centerpartiets anhängare mer oroliga än miljöpartiets i fråga om oro för våldsbrott i samhället. Sambandsmättet eta visar att det finns ett starkt samband mellan partianhängarskap och oro för våldsbrott.

Om vi inkluderar andra faktorer som påverkar den personliga oron, men som inte är med i tabellen, kan vi se att 16 procent av alla kvinnor är personligen mycket oroliga för våldsbrott, medan 11 procent av männen är det. Könsskillnaderna är speciellt märkbara bland yngre. Allra mest oroliga för personlig del är kvinnor mellan 16–29 år. 26 procent av unga kvinnor är mycket oroliga för att personligen bli drabbade av våldsbrott, medan endast 8 procent av männen i samma ålderskategori känner samma stora oro. Även gällande oro för våldsbrott i samhället är kvinnor mer oroliga än män för våldsbrotten. Men den här gången är det kvinnor från 50 år och uppåt som mest oroliga (56 procent). Unga män mellan 16–29 år är de som känner allra minst oro (22 procent). Däremot är inte storstadsbor mer oroliga än människor på landsbygden (14 respektive 13 procent) trots att antalet fall per 100 000 invånare av både misshandel, rån och sexualbrott är högre i storstäder jämfört med mindre städer och landsbygd (Öberg & Gustavsson, 2017).

Gruppen unga män uppger alltså lägst oro för såväl risken att själv utsättas för brott som för våldsbrotten i samhället. Det är noterbart – och kan förefalla förvånande – givet att den gängkriminella miljön nästan uteslutande består av yngre män, vilka utgör den organiserade brottslighetens främsta rekryteringskälla och som i störst utsträckning faller offer för gängskjutningar (Wierup, 2020). Samtidigt är unga män den grupp som i störst utsträckning uppgav att de utsattes för personrån under 2020 (Brå, 2021), och andra undersökningar har pekat på att oron för att utsättas för brott tydligast ökat i denna grupp (Brå, 2020). Våra resultat pekar emellertid på relativt låg oro för våldsbrott bland yngre män jämfört med kvinnor i samma ålderskategori. Resultaten visar vidare på ett starkt samband mellan personlig oro för våldsbrott och oro för våldsbrott i samhället. 95 procent av dem som är mycket oroliga personligen är det också på samhällsnivå. Däremot är 51 procent varken mycket oroliga för våldsbrott personligen eller på samhällsnivå.

Orsaker och åtgärder, en fråga om partisympati?

I den nationella SOM-undersökningen 2021 ställdes frågor som gör det möjligt att utforska två ingångsvinklar för att förstå våldsbrott, dels vad som orsakar dem, dels vad man ska göra för att minska våldsbrotten. Först ställdes frågan ”I vilken grad tror du att följande påverkar benägenheten för någon att begå våldsbrott?” Respondenterna fick ta ställning till sju olika orsaksförklaringar: Ekonomisk ojämlikhet, psykisk ohälsa, brister i uppfostran, liten risk att åka fast, brist på sociala insatser från myndigheter, brist på fritidsaktiviteter samt romantisering av

kriminell livsstil. Områdena fångar upp två huvudsakliga perspektiv. Dels de fall där våldsbrotten främst relateras till att sociala insatser kan/borde vidtagits (ojämlikhet, sociala insatser från myndigheter och brist på fritidsaktiviteter), dels de fall där förklaringar i större utsträckning finns bland bristande normer (uppfostran och romantisering av kriminell livsstil) och frånvaron av konsekvenser vid en brottslig handling (liten risk att åka fast). Utgångspunkten i det första fallet är att kriminalitet är en följd av strukturella förhållanden som ojämlika uppväxtförhållanden, myndigheters tillkortakommanden och brist på konstruktiva sociala sammanhang (Sampson, 2012). Som motpol betonar det andra perspektivet vikten av skolbildning, uppfostran och normer. En individ som inte fostras in i sunda värderingar av sin familj eller lär sig värdet av självkontroll löper således en större risk att begå brott. Till detta läggs sedan en låg risk att åka fast, vilket inte motverkar en kriminell livsstil (Gottfredsson & Hirsch, 1990; Wright m.fl., 2004). Därutöver finns psykisk ohälsa med bland förklaringsfaktorerna. Psykisk ohälsa anses ofta i högre grad vara en medfödd egenskap som inte har någon direkt koppling till ojämlikhet eller uppfostran (Beaver, Wright & DeLisi, 2007). Även om brister hos dem båda kan innebära att problematiken accentueras.

Som nämndes inledningsvis så kan debatten kring orsaker till, och åtgärder mot, våldsbrott förenklat delas i två läger: de som förespråkar strängare straff och de som betonar betydelsen av sociala insatser. Först fokuserar vi på vad befolkningen anser orsaka våldsbrott. Genom faktoranalys har två index skapats vilka visar att de föreslagna orsakerna till brott kan delas in i två olika faktorer som framgent benämns *samhälle* respektive *normer*. Den första faktorn, *samhälle* består av ekonomisk ojämlikhet i samhället, psykisk ohälsa, brist på sociala insatser från myndigheter och brist på fritidsaktiviteter ($\alpha^1 = 0.72$). Empiriskt placerar sig alltså psykisk ohälsa i samma grupp som samhällsrelaterade aspekter. Den andra faktorn, *normer* inkluderar brister i uppfostran, liten risk att åka fast och romantisering av kriminell livsstil ($\alpha = 0.65$). De två indexen används även i de multivariata analyser som avslutar kapitlet.

Med riksdagen som lagstiftande församling är det intressant att utforska de olika partisympatisörernas ståndpunkter gällande våldsbrottens orsaker och åtgärder. Tabell 2 visar hur indexens komponenter faller ut var för sig och fördelat på riksdagspartiernas sympatisörer. Svenska folket ser psykisk ohälsa som den viktigaste förklaringen till att våldsbrott begås (39 procent). Därefter anser en knapp tredjedel vardera att uppfostran, liten risk att åka fast samt romantisering av kriminell livsstil är mycket viktiga förklaringar till våldsbrott. Därefter anger 26 procent att brist på sociala insatser och ekonomisk ojämlikhet bidrar till förekomst av våldsbrott. Brist på fritidsaktiviteter anges i lägst utsträckning vara en mycket viktig orsak till att våldsbrott begås. Endast 19 procent anger frånvaron av fritidsaktiviteter som relevant för våldsbrottens utbredning. Vid sidan av psykisk ohälsa tycks svenska folket alltså i högre utsträckning betrakta olika typer av bristande normer och svaga incitament för att inte begå brott som viktiga orsaker till våldsbrott, snarare än orsaker som kan relateras till olika typer av bristande sociala insatser.

Tabell 2 Mycket viktiga orsaker till våldsbrott, 2021 (procent)

Parti	Samhälle ($\alpha = 0.72$)				Normer ($\alpha = 0.65$)		
	Psykisk ohälsa	Ojämlighet	Sociala insatser	Fritidsaktiviteter	Uppfostran	Åker inte fast	Romantisering
<i>Eta</i>	.17	.34	.12	.16	.28	.27	.18
Totalt	39	26	26	19	32	31	31
Vänsterpartiet	45	46***	38***	25**	19	23**	25
Miljöpartiet	47	39***	29*	22	12	9	18
Socialdemokraterna	43	30**	22	22	25**	23**	27
Centerpartiet	41	29**	18	17	29**	23**	26
Liberalerna	27**	29**	19	17	25*	31**	33*
Moderaterna	39	16	25*	16	37***	36***	34**
Kristdemokraterna	23***	16	21	16	38***	32**	28
Sverigedemokraterna	30**	15	33**	17	54***	55***	44***

Kommentar: Frågan löd 'I vilken grad tror du att följande påverkar benägenheten för någon att begå våldsbrott? – Ekonomisk ojämlikhet i samhället, psykisk ohälsa, brister i uppfostran, liten risk att åka fast, brist på sociala insatser från myndigheter, brist på fritidsaktiviteter, romantisering av kriminell livsstil'. Svarsalternativen var 'I mycket hög grad'; 'I ganska hög grad'; 'I ganska låg grad'; 'I mycket låg grad' samt 'Ingen uppfattning'. Andelen som svarade 'I mycket hög grad' är den som visas. Frågan om partitillhörighet löd 'Vilket parti tycker du bäst om idag?'. Eta är ett sambandsmått som visar styrkan i sambandet mellan en oberoende variabel på nominalskalennivå och en beroende variabel på intervallskalennivå. Måttet varierar mellan 0 och 1. Ju högre eta-värde desto starkare samvariation mellan respektive orsak och partisympati. Procentbasen utgörs av de som svarade på frågan. Siffrorna i tabellen är under kontroll för partipreferenser. * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Precis som i tabell 1 utgör de fetmarkerade siffrorna i tabell 2 referenskategori när resultaten redovisas uppdelat på partisympatisörer. Gällande ojämlikhet kan vi notera en gruppering av partierna till höger som i mycket lägre utsträckning tror att ojämlikhet ligger bakom våldsbrotten. När det i stället handlar om risken att åka fast, är det miljöpartisternas syn på skiljer sig från övriga andra partisympatisörer. Det är knappt 10 procent av miljöpartiets anhängare som tror att risken att åka fast påverkar den som planerar att begå ett våldsbrott. Bristande uppfostran är inte heller något som miljöpartisternas anhängare anser vara en faktor av betydelse. I den frågan skiljer de sig dock inte signifikant från vänsterpartisternas anhängare. För samtliga orsaksförklaringar som faller under samlingsnamnet *normer* är det stora skillnader mellan miljöpartisternas och sverigedemokraternas sympatisörer. Sverigedemokraternas sympatisörer anser att de två bästa förklaringarna till att våldsbrott begås är kopplade till en liten risk att åka fast (55 procent) och föräldrarnas bristande uppfostran (54 procent) följt av romantisering av en kriminell livsstil (44 procent).

Den faktor som det råder minst oenighet kring är brist på fritidsaktiviteter. Skillnaden mellan de som är mest skeptiska (L- och M-sympatisörer) och de

som är entusiastiska (V-sympatisörer) är endast 9 procentenheter. Vänsterpartiets sympatisörer skiljer ut sig från alla andra genom sin tilltro till fritidsaktiviteternas påverkan på våldsbrott. Sociala insatser är något som anhängare till Centerpartiet (18 procent), Kristdemokraterna (21 procent), Liberalerna (19 procent) och Socialdemokraterna (22 procent) har mindre tilltro till. När det kommer till vikten av sociala insatser är det något som förenar miljöpartiets, sverigedemokraternas och vänsterpartisters sympatisörer. De tillhör den grupp som är mest positiva till den typen av förklaringar. Den förklaring som har flest uppbackare, psykisk ohälsa, hittar flest supportrar hos Vänsterpartiet, Centerpartiet och Moderaterna. Kristdemokrater, liberaler och sverigedemokrater är alla mer tveksamma till den faktorn.

Det har i den politiska debatten framförts kritik mot att samhället inte har tagit tillräckligt avstånd från ungdomar med kriminell livsstil (Kärholm, 2021). Sveriges Radio har exempelvis kritiserats för att ha tilldelat rapartister med kopplingar till gängkriminalitet prestigefulla priser. Vidare har Sveriges Radio kritiserats för att de fortsatte sända så kallad gangsterrap efter mordet på rapartisten Einár (Sveriges Radio, 2021). Romantiseringen av den kriminella livsstilen är framförallt något som sympatisörer till Liberalerna (33 procent), Moderaterna (34 procent) och Sverigedemokraterna (44 procent) lyfter fram som en mycket viktig anledning till våldsbrotten.

Vilka typer av åtgärder tror då svenska folket har störst möjlighet att påverka människors benägenhet att begå våldsbrott? Attityder till åtta olika åtgärder med potential att stävja brottsbenägenheten redovisas i tabell 3. På samma sätt som gällande orsaker till att våldsbrott begås har möjliga åtgärder mot våldsbrotten delats in i två index, framgent benämnda mjukare respektive hårdare. Den *mjukare* linjen består av: fler ungdomsgårdar, mer resurser till vård av kriminella, minskande av klassklyftor och mer resurser till socialtjänsten ($\alpha = 0.74$). I den *hårdare* linjen återfinns: Hårdare straff, mer kameraövervakning, slopad straffrabatt för unga och införande av visiteringszoner ($\alpha = 0.76$). Även dessa index kommer att användas i de multivariata analyser som avslutar kapitlet.

Resultaten visar att *hårdare* typer av åtgärder samlar starkast stöd hos svenska folket. Slopad straffrabatt (42 procent), hårdare straff (40 procent) och mer kameraövervakning (36 procent) anses i högst grad kunna leda till minskat antal våldsbrott. Därefter följer en rad *mjukare* åtgärder. Tre av tio anger att minskade klassklyftor och mer resurser till socialtjänst i mycket hög grad kan stävja brott, medan en fjärdedel tror detsamma om mer resurser till vård av kriminella och fler ungdomsgårdar. I kampen mot gängbrottsligheten har införande av visitationszoner kommit att bli ett av de mer uppmärksammade förslagen. Av de åtta förslagen är det emellertid det förslag som minst andel i mycket hög grad anser kan leda till minskade våldsbrott (18 procent).

Tabell 3 Åtgärder som i mycket hög grad kan leda till minskning av våldsbrott, 2021 (procent)

Parti	Mjukare ($\alpha = 0.74$)				Hårdare ($\alpha = 0.76$)			
	Fler ungdomsgårdar	Mer resurser till socialtjänst	Mer resurser till vård	Minskade klassklyftor	Slopad straffrabatt	Hårdare straff	Mer kameraövervakning	Visiteringszoner
<i>Eta</i>	.18	.27	.17	.44	.36	.18	.31	.35
Totalt	24	29	24	29	42	40	36	18
Vänsterpartiet	36**	49***	30**	62***	27**	23	27**	11**
Miljöpartiet	24	24	33**	39***	11	17	11	2
Socialdemokraterna	26*	34**	23	37***	30**	29**	28**	11**
Centerpartiet	20	25	18	30***	31**	20	23**	11**
Liberalerna	15	31*	20	27**	40**	44***	41***	12**
Moderaterna	20	21	23	11	55***	52***	42***	22**
Kristdemokraterna	16	15	15	11	54***	39**	41***	20**
Sverigedemokraterna	22	21	23	16	73***	72***	59***	42***

Kommentar: Frågan löd 'I vilken grad tror du att följande åtgärder kan leda till att våldsbrott minskar? – Hårdare straff, fler ungdomsgårdar, mer kameraövervakning, slopad straffrabatt för unga, mer resurser till vård av kriminella, införande av visiteringszoner, minskande av klassklyftorna' samt 'mer resurser till socialtjänsten'. Svartalternativen var 'I mycket hög grad'; 'I ganska hög grad'; 'I ganska låg grad'; 'I mycket låg grad' samt 'Ingen uppfattning'. Andelen som svarade 'I mycket hög grad' är den som visas. Frågan om partitillhörighet löd 'Vilket parti tycker du bäst om idag?'. Eta är ett sambandsmått som visar styrkan i sambandet mellan en oberoende variabel på nominalskaletnivå och en beroende variabel på intervallskaletnivå. Måttet varierar mellan 0 och 1. Ju högre eta-värde desto starkare samvariation mellan respektive åtgärd och partisympti. Procentbasen utgörs av de som svarade på frågan. Siffrorna i tabellen är under kontroll för partipreferenser. * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Vi noterar också ett divergerande stöd för förslagen bland olika partianhängare. När det kommer till de mer hårda åtgärderna är stödet signifikant högre för slopad straffrabatt för unga, mer kameraövervakning och visiteringszoner bland samtliga partiers anhängare jämfört med miljöpartiets anhängare, som utgör referenskategori. Hårdare straff stöds i signifikant högre utsträckning bland socialdemokraternas, liberalernas, moderaternas, kristdemokraternas och sverigedemokraternas anhängare, medan vänsterpartiets och centerpartiets anhängare inte skiljer sig i stöd från miljöpartiets anhängare. Anhängare till partierna i det så kallade konservativa blocket (M, KD och SD) samt anhängare till Liberalerna stödjer de *hårdare* åtgärderna i betydligt större utsträckning än anhängare till de tre rödgröna partierna och Centerpartiet. Undantaget utgörs av införandet av visitationszoner. Bland anhängare till Vänsterpartiet, Socialdemokraterna, Centerpartiet och Liberalerna är stödet jämnt och på en låg nivå, ställt i relation till stödet bland anhängare till de tre partierna i det så kallade konservativa blocket. I frågan om slopad straffrabatt,

mer kameraövervakning och införande av visitationszoner är dock vänsterpartister, socialdemokrater och centerpartister signifikant mer stödjande än miljöpartister.

Om vi istället tittar på stödet för de *mjukare* åtgärderna uppträder mestadels det motsatta mönstret. Minskade klassklyftor, mer resurser till socialtjänst, mer resurser till vård och fler ungdomsgårdar samlar främst ett högre stöd bland anhängare till Socialdemokraterna, Vänsterpartiet och Miljöpartiet. Vänsterpartisterna är de partianhängare som är mest benägna att tro på de mjuka åtgärdernas brottspreventiva effekt. Ett undantag är förslaget om mer resurser till vård, som samlar starkast stöd bland miljöpartister. Anhängare till Vänsterpartiet, Socialdemokraterna, Miljöpartiet men också Centerpartiet och Liberalerna är signifikant mer benägna att tro att minskade klassklyftor i mycket hög grad leder till minskade våldsbrott. V-, S- och L-sympatisörer tror också att mer resurser till socialtjänsten i mycket hög grad kan minska våldsbrottsligheten. Tillsammans med miljöpartister respektive socialdemokrater sätter vänsterpartister också mer tilltro till mer resurser till vård av kriminella respektive fler ungdomsgårdar.

För att bättre förstå hur åsikterna i kriminalpolitiken är villkorade går vi vidare med mer fullödiga regressionsanalyser. I regressionsmodellerna inkluderar vi klassiska bakgrundsfaktorer som partipreferens, kön, ålder, bostadsort och utbildning. Vi kompletterar också analysen med de två orosfrågorna om våldsbrott för att se om oron har några samband med kriminalpolitiska attityder. De beroende variabelerna i tabell 4 utgörs av de fyra index som presenterats tidigare.

I den första modellen, *samhälle*, finner vi att människor som känner stor oro för våldsbrott i samhället tycker att samhället borde göra mer. Stor personlig oro är emellertid inte en relevant förklaring. Partipreferenserna visar däremot upp ett förväntat mönster. Det är framförallt partisympatisörerna till höger (KD, M och SD) som skiljer ut sig och är mindre benägna att tro på de sociala insatsernas fromma. Likaså visar resultaten att män i lägre utsträckning tror på samhällets sociala insatser kan förklara förekomsten av våldsbrott än vad kvinnor gör. Högutbildade och människor på landsbygden ser ett samband mellan samhälleliga förebyggande aktiviteter och våldsbrott.

Om vi vidare studerar de som i större utsträckning sätter sin tilltro till att bristande *normer* påverkar benägenheten att begå våldsbrott är det tydligt att oro för våldsbrott både vad gäller personligen och för samhället har betydelse. Effekten är precis som för samhällsförklaringarna klart starkare bland dem som oroar sig för våldsbrott i samhället jämfört med oro för egen del. Miljöpartiets sympatisörer skiljer sig från alla andra partier utom vänsterpartiets sympatisörer när det gäller normernas betydelse: Samtliga övriga partianhängare tror mer på normernas inverkan på våldsbrott än vad miljöpartister och vänsterpartister gör. Yngre, män och välutbildade tror också mer på normernas roll när människor begår våldsbrott.

Tabell 4 Åsikter om orsaker till våldsbrott i samhället, 2021 (OLS-regressioner)

	Samhälle	Normer	Mjukare	Hårdare
Oro för våldsbrott i samhället	0.50*** (0.17)	1.13*** (0.14)	0.08 (0.16)	1.16*** (0.17)
Oro personligen för våldsbrott	-0.25 (0.26)	0.59*** (0.21)	-0.13 (0.24)	1.13*** (0.25)
Parti (MP ref.)				
Vänsterpartiet	0.41 (0.43)	0.48 (0.35)	0.76** (0.39)	0.78* (0.44)
Socialdemokraterna	-0.46 (0.39)	0.77** (0.32)	-0.12 (0.36)	1.75*** (0.41)
Centerpartiet	-0.41 (0.44)	1.11*** (0.36)	-0.74* (0.40)	1.78*** (0.46)
Liberalerna	-0.86 (0.55)	1.17*** (0.44)	-0.77 (0.50)	2.49*** (0.56)
Moderaterna	-1.17*** (0.40)	1.41*** (0.32)	-1.58*** (0.36)	3.15*** (0.42)
Kristdemokraterna	-2.02*** (0.52)	1.18*** (0.42)	-1.90*** (0.48)	2.92*** (0.53)
Sverigedemokraterna	-1.87*** (0.43)	1.72*** (0.35)	-2.14*** (0.39)	3.75*** (0.44)
Bostadsort – (Landsbygd ref.)				
Småort	-0.46* (0.28)	-0.05 (0.22)	-0.08 (0.25)	0.37 (0.27)
Större stad	(0.23)	0.12 (0.19)	-0.05 (0.21)	0.29 (0.23)
Storstad	-0.26 (0.28)	-0.13 (0.23)	-0.03 (0.25)	0.27 (0.28)
Utbildning	0.21*** (0.08)	0.17*** (0.06)	-0.19** (0.07)	-0.41*** (0.08)
Kön	-0.65*** (0.16)	0.41*** (0.13)	-0.88*** (0.15)	-0.43*** (0.16)
Ålder	-0.12 (0.08)	-0.14** (0.07)	-0.06 (0.07)	0.24*** (0.08)
Konstant	13.96*** (0.60)	7.22*** (0.49)	14.51*** (0.55)	9.82*** (0.62)
Antal observationer	1 296	1 296	1 114	1 004
R ²	0.10	0.14	0.17	0.33

Kommentar: Skalan går från 4 (i mycket låg grad) till 16 (i mycket hög grad). Indexet "samhälle" består av svarsalternativen 'ekonomisk ojämlikhet i samhället', 'psykisk ohälsa', 'brist på sociala insatser från myndigheter' och 'brist på fritidsaktiviteter' på frågan 'I vilken grad tror du att följande påverkar benägenheten för någon att begå våldsbrott?'. Indexet "normer" består av svarsalternativen 'brister i uppfostran', 'liten risk att åka fast' och 'romantisering av kriminell livsstil' på samma fråga. Indexet "mjukare åtgärder" består av svarsalternativen 'fler ungdomsgårdar', 'mer resurser till vård av kriminella', 'minskande av klassklyftor' och 'mer resurser till socialtjänsten' på frågan 'I vilken grad tror du att följande åtgärder kan leda till att våldsbrott minskar?'. Indexet

"hårdare åtgärder" består av svarsalternativen 'hårdare straff', 'mer kameraövervakning', 'slopad straffrabatt för unga' och 'införande av visiteringszoner' på samma fråga. "Oro för våldsbrott i samhället" och "oro personligen för våldsbrott" löper från 1 = 'Inte alls oroande' till 4 = 'mycket oroande'. Kön är kodad 1 = 'Kvinna' och 2 = 'Man'. Ålder är kodad 1 = '16–29 år', 2 = '3–49 år', 3 = '50–64 år' samt 4 = '65–85 år'. Utbildning är kodad 1 = 'Låg', 2 = 'Medellåg', 3 = 'Medelhög' samt 4 = 'Hög'. * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Vid analys av vilka som tror på den *mjukare* linjen finner vi att den har sitt främsta stöd bland vänsterpartisternas sympatisörer, välutbildade och kvinnor. I vanlig ordning är det mindre populärt på högersidan att förespråka en mjukare väg för att få stopp på våldsbrotten. Män tror i lägre grad än kvinnor att de mjukare insatserna för att stävja våldsbrott är vägen att gå. Likaså ser vi ett negativt samband mellan utbildningsnivå och tro på mjukare åtgärder. Människor med låg utbildning tror inte på mjuka metoder.

De som vill ha *hårdare* tag mot våldsbrotten i samhället finner vi främst bland grupper som känner stor oro personligen och de som känner oro på samhällsnivå. Denna gång är sambanden lika starka. På samma sätt som med normernas betydelse är miljöpartisterna ensamma om sitt motstånd. Partianhängarna från samtliga övriga partier vill i olika grad se hårdare tag mot våldsbrott. Vidare är mer välutbildade och män mindre entusiastiska till hårdare tag.

Partisynpati och kön förklarar oron och synen på våldsbrott

Inledningsvis ställde vi oss frågan vad svenska folket tror orsakar respektive hindrar våldsbrott och kopplingen mellan social utsatthet och bristande normsystem. Vi har genom analys av frågor ställda i den nationella SOM-undersökningen 2021 kunnat konstatera att det finns en utbredd oro för våldsbrott i samhället medan oron för att själv bli utsatt för våldsbrott ligger på lägre nivåer. Statistiken visar att risken att bli utsatt för våldsrelaterade brott är högre i större städer och för unga män. Resultatet i kapitlet pekar emellertid på att det finns ett glapp mellan brottsstatistiken och upplevd oro för att själv utsättas för brott och brott i samhället. Unga män känner lägst oro för att bli utsatta för brott och det finns inga signifikanta skillnader mellan upplevd oro beroende på om du är bosatt i storstad eller på landsbygden.

Polariseringen mellan personer med olika partisynpati gällande orsaker till och åtgärder mot våldsbrott sticker ut i ett par frågor. Starkast förklaringsgrad av partitillhörighet för en enskild åtgärd mot våldsbrott finner vi i frågan om en minskning av klassklyftorna bidrar till att våldsbrotten i samhället minskar. Vänsterpartister tror i högst grad att minskade klassklyftor kan stävja våldsbrott i samhället. Partitillhörighetsfrågan har lägst förklaringsgrad i frågan om huruvida bristande sociala insatser påverkar benägenheten att begå våldsbrott. Där är partisynpatisörerna mer överens. Opinionen visar sig dock sammantaget spegla den något polariserade

bilden i debatten av att antingen företräda en linje där brotten skylls på normer och åtgärdas av hårdare åtgärder, eller att se lösningar för minskning av våldsbrott i samhällets insatser och att våldsbrott ska bemötas med mjukare åtgärder.

Kvinnor och män har delvis olika syn på hur våldsbrott ska bekämpas och straffas. Könsskillnaderna drar i olika riktning i fråga om vad som orsakar våldsbrott där kvinnor tror mest på brister i samhället medan män finner troligare förklaringar i bristande normer. Vad gäller insatser mot brott kan vi däremot notera att kvinnor vill ha mer av ”allt”, det vill säga de vill både se mer av hårdare tag mot våldsbrottslingar, och göra fler mjuka förebyggande insatser. Svenska kvinnors kriminalpolitiska attityder tycks alltså i hög utsträckning gå i linje med den före detta brittiske premiärministern Tony Blairs bevingade uttryck ”tough on crime, tough on the causes of crime”.

I höst stundar en valrörelse. Svenska folkets rekordstora oro för brottsligheten och att fler svenskar än någonsin tidigare nämner lag och ordning som ett viktigt samhällsproblem kan komma att utgöra en bördig jordmån för partierna i jakten på att skörda valframgångar. Den påtagligt starka polariseringen mellan sympatisörer av olika partier i synen på brottens orsaker och konsekvenser lär påverka hur partierna ramar in brottsfrågan i valrörelsen. Den som lyckas mobilisera flest väljare kring sin berättelse om brott, lag och ordning i valrörelsen lär ha goda möjligheter att vinna kampen om regeringsmakten i september och nycklarna till Rosenbad.

Not

- 1 För att undersöka hur väl variablerna i indexet hänger samman anges måttet Cronbach's alpha (α). Måttet går från 0 till 1, och ju högre värdet är, desto mer tenderar de olika variablerna i indexet att samvariera. Ofta används 0.7 som tumregel för när en skala är «tillförlitlig».

Referenser

- Andersson, Robert & Roddy Nilsson (2009). *Svensk kriminalpolitik*. Malmö: Liber.
- Beaver, Kevin M., Wright, John Paul & Matt DeLisi (2017). Self-control as an executive function: Reformulating Gottfredson and Hirschi's parental socialization thesis. *Criminal Justice and Behavior*, 34(10): 1345–1361.
- Brottsförebyggande rådet (Brå) (2020). Nationella Trygghetsundersökningen 2020. Om utsatthet, otrygghet och förtroende. Rapport 2020:8. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (Brå) (2021). Ungdomsrån. En kartläggning av nuläge och utveckling Rapport 2021:19. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Bäckström Lerneby, Johanna (2020). *Familjen*. Stockholm: Mondial.
- Gottfredson, Michael R. & Travis Hirschi (1990). *A general theory of crime*. Stanford University Press.

- von Hofer, Hanns (2011). *Brott och straff i Sverige: Historisk kriminalstatistik 1750–2010. Diagram, tabeller och kommentarer*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Sampson, Robert J. (2012). *Great American City*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sariaslan, Amir, Mikkonen, Janne, Aaltonen, Mikko, Hiilamo, Heikki, Martikainen, Pekka & Seena Fazel (2021). No causal associations between childhood family income and subsequent psychiatric disorders, substance misuse and violent crime arrests: a nationwide Finnish study of >650 000 individuals and their siblings. *International journal of epidemiology*, 50(5): 1628–1638.
- Schlytter, Astrid & Hanna Linell (2010). Girls with honour-related problems in a comparative perspective. *International Journal of social welfare*, 19(2): 152–161.
- Svedin, Glenn (2021). Brottslighet som politiskt konfliktområde: Från bråkiga arbetare till kriminella invandrare: samhällsfarliga i kriminalpolitisk debatt och brottslighetens politisering i Sverige under 200 år. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 123(3): 587–624.
- Tham, Henrik (2018). *Kriminalpolitik: Brott och straff i Sverige sedan 1965*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Tham, Henrik, Rönnelid, Anita & Lise-Lotte Rytterbro (2011). The Emergence of the Crime Victim: Sweden in a Scandinavian Context. *Crime and Justice*, 4: 555–611.
- Wierup, Lasse (2020). *Gangsterparadiset: Så blev Sverige arena för gängkriminalitet, skjutningar och sprängdåd*. Stockholm: Bokförlaget Forum.
- Wright, Bradley R. E., Caspi, Avshalom, Moffitt, Terrie E. & Ray Paternoster (2004). Does the Perceived Risk of Punishment Deter Criminally Prone Individuals? Rational Choice, Self-Control, and Crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 41: 180–213.
- Öberg, Jonas, & Charlotta Gustavsson (2017). Brottslighet och otrygghet i stad och på landsbygd. I Lisa Wallin (red) *Brottsutvecklingen i Sverige Fram till 2015*. Stockholm: Wolters Kluwer.

